

EVACUAREA INSTITUȚIILOR CULTURALE DIN JUDEȚUL IAȘI (1944)

Lucian SPIRIDON

Datorită prestigiului său, a vechimii și a importanței culturale, Universitatea din Iași a fost printre primele instituții evacuate. Rectoratul universității preciza că „evacuarea Universității din Iași a început în ziua de 25 martie 1944”¹. Decizia evacuării corpului profesoral, a studenților și a bunurilor care îi aparțineau primei universități a României a fost luată în cadrul ședințelor de guvern din acea perioadă. Din partea conducerii Universității, evacuarea a fost asigurată de profesorul Petru Caraman, de la Facultatea de Litere. Se aprecia că Universitatea se poate evacua în condiții bune și că „la Alba Iulia poate funcționa chiar din acel an, poate ține examenele și eventual, poate să deschidă cursurile”². În derularea evacuărilor, s-au implicat atât corpul profesoral, cât și restul personalului „oamenii de serviciu, improvizați în tâmplari, lucrează zi și noapte la lăzi. Sala pașilor pierduți și holul facultății de drept sunt transformate în ateliere”³. Într-un raport către Ministerul de Interne, din 26 mai 1944, profesorul Petru Caraman preciza că, până la acea dată, fuseseră expediate din Iași 150 vagoane, cu bunuri ale Universității. Se reușise, astfel, evacuarea a 90% din averea instituției. Pentru a reuși să evacueze în totalitate fondul de carte al bibliotecilor care nu fuseseră încă evacuate (Facultatea de Medicină, de exemplu) se solicita, la mijlocul lunii iulie, suma de 300.000 de lei. Din lipsă de fonduri, suma solicitată nu a fost alocată în totalitate.

Bunurile au fost evacuate în localități din județul Alba: Zlatna, Alba-Iulia, Geoagele de Sus și Micești. Numărul persoanelor evacuate din cadrul Universității „a fost de 1.800 de persoane, cazate la Zlatna, Alba Iulia și alte localități. Universitatea are în permanență la sediul ei, 160 de studenți. Universitatea are nevoie urgentă de un ajutor pentru acoperirea cheltuielilor de evacuare, cât și pentru a recupera fondurile pe care am fost nevoiți a le

¹ ANI, fond Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Rectorat, dosar 2354/1944, f. 618. Cu privire la istoria Universității din Iași vezi și Gh. Iacob, Al. Fl. Platon (coord.), *Istoria Universității din Iași*, Iași, 2010.

² ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 64/1944, f. 35. Pe durata cât Universitatea s-a aflat în refugiu „pe lângă activitățile cu studenții, profesorii Universității s-au implicat și în prezentarea unor conferințe pe teme istorice. Impulsul venea de la Președinția Consiliului de Miniștri, care, în acele vremuri tulburi, sugera profesorilor universitari să vorbească populației despre teme importante din istoria națională. Venind în întâmpinarea acestei sugestii, dar și din convingerea că unul dintre scopurile Universității era acela de a răspândi cultura profesori ai Facultății de Litere și Filosofie au ținut conferințe în sala Cazinoului intelectualilor din Zlatna. Nici activitatea de cercetare nu a fost complet neglijată. Au continuat să apară unele reviste, să fie editate cursuri, iar câțiva profesori ai Facultății de Științe au realizat cercetări în Munții Făgăraș precum și în împrejurimile orașelor Alba Iulia și Zlatna. De asemenea, un grup de studenți conduși de profesorul Radu Vulpe a participat, la inaugurarea săpăturilor la cetățile dacice din zona Orăștiei”. A. Vițalaru, *Universitatea în refugiu*, în Gh. Iacob, Al. Fl. Platon (coord.), *op.cit.*, p. 515.

³ Gh. Zane, *Memorii (1939-1974)*, București, 2000, p. 93.

cheltui pentru a face evacuarea”⁴. Despre situația economică grea a Universității, aflăm mai multe informații dintr-o notă transmisă de salariații ei, care menționau că majoritatea funcționarilor nu au mai primit salariu de trei luni. Unele problemele administrative și financiare apăruseră și din cauza faptului că nu fuseseră prinse în sumele alocate pentru plata salariilor profesorilor. Începând cu luna mai, reprezentanții Universității ieșene au solicitat, atât guvernului cât și Consiliului de Patronaj și Ministerului Culturii, acordarea sumelor necesare asigurării hranei și plății salariilor profesorilor.

Despre perioada funcționării universității ieșene la Alba Iulia, profesorul Gheorghe Zane avea să noteze în memoriile sale, printre altele, că, după o scurtă perioadă de ședere la București, „am stat la Alba Iulia aproape cinci luni până în primele zile după 23 august. Populația locală indiferent de naționalitate a primit refugiații cu rezervă. Ne-am cazat cum am putut. Dintre profesorii din Iași erau Constantin Angelescu, I. Coroiu, Ștefan Procopiu. O parte se așezaseră la Zlatna, Alexandru Myller cu doamna, George Pascu, Ion Botez cu nevasta”⁵. Din cauza lipsurilor și a diferitelor greutateți cu care s-au confruntat în perioada refugiului, profesorii universității ieșene au adresat un memoriu mareșalului Antonescu, solicitându-i scoaterea țării din război. Memoriul⁶ a fost semnat de o parte a corpului profesoral, însumând doar 17 persoane. Unii colegi îi vedeau pe semnatari ca pasibili a suporta consecințele cererilor.

Ca urmare a aceluși memoriu, guvernul a luat decizia de a suplimenta bugetul universității ieșene cu suma de cinci milioane de lei. În același timp, Mihai Antonescu, în calitate sa de vicepremier, recomanda ca studenții din zona de sud a țării să rămână la domiciliu, pentru a nu împovăra volumul de cheltuieli reclamate de un buget de austeritate. El considera că este necesar un efort financiar suplimentar pentru a fi sprijiniți studenții din familiile evacuate. O bună parte dintre studenții bursieri erau din zona Moldovei. Statul și-a luat obligația să le asigure acestora burse, până la finalul anului universitar. Conducerea universității solicita însă asigurarea resurselor necesare pe toată perioada cât se afla în refugiu, deoarece considera că instituția are „datoria sfântă de a adăposti copiii Moldovei, ce i-au fost încredințați de țară pentru educare și instruire atunci când acești copii nu au unde a-și adăposti capul, când tinerețea lor entuziastă se află în bătaia vântului. De aceea, domnule ministru, Universitatea Moldovei vă roagă să-i acordați posibilitățile materiale necesare”⁷. Studenților bursieri din Basarabia și Bucovina, care se aflau în refugiu cu universitatea, li se acordau aceste sume de bani din fonduri aparținând guvernămintelor celor două provincii, Universitatea având doar obligația de a asigura cazarea acestora. Întrucât există o hotărâre de guvern prin care se acorda celor evacuați câte 25 lei lunar pentru hrană, conducerea Universității a cerut Consiliului de Miniștri permisiunea să poată acorda acel sprijin financiar și angajaților. Solicitarea a fost respinsă însă, deoarece evacuarea nu se realizase din București, așa cum prevedea ordinul respectiv.

---

⁴ ANI, fond Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Rectorat, dosar 2354/1944, f. 588.

⁵ Gh. Zane, *op.cit.*, p. 96-97.

⁶ Vezi textul memoriului adresat mareșalului de către profesorii universității ieșene în *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. XI (mai-august 1944), p. XXII-XXV. Memoriu a fost trimis Mareșalului în luna mai 1944.

⁷ ANI, fond Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Rectorat, dosar 2352/1944, f. 500. Scrisoarea Rectorului Universității adresată Domnului Ministru al Instrucțiunii Naționale și al Cultelor în 20 mai 1944.

La rezolvarea unor probleme financiare a contribuit și Consiliul de Patronaj din Alba-Iulia. Acesta, printr-o scrisoare adresată conducerii Universității, solicita un raport pentru cunoașterea stării materiale a studenților de care urma să se țină cont la propunerile de acordare a ajutoarelor din partea comitetului Municipal.

De un sprijin financiar pentru evacuare, în valoare de trei milioane lei, a beneficiat și biblioteca universității. Ministerului Culturii i se solicita să facă demersurile necesare în vederea acordării de către guvern a mijloacelor pentru a transporta „cărțile bibliotecii ce sunt ambalate”⁸. Pentru a se asigura că fondul de carte va fi bine păstrat, conducerea universității a solicitat prefecturii Alba, în data de 6 aprilie 1944, să îi fie oferit ca spațiu de depozitare castelul Albini de la Galda de Jos, în care se puteau adăposti întreaga bibliotecă și o parte din personalul strict necesar pentru supraveghere.

Reprezentanții instituțiilor implicate în evacuare considerau că este necesar, pentru susținerea operațiunilor de mutare, să fie alocate unele sume de bani de la fondul de construcții al Universității. Pentru a primi permisiunea folosirii acestor sume de bani, conducerea Universității s-a adresat, printr-un memoriu, mareșalului Antonescu și lui Mihai Antonescu. Ca urmare a acestui memoriu, Guvernul a însărcinat Ministerul de Finanțe cu soluționarea acestei solicitări. Mihai Antonescu și Mircea Vulcănescu, subsecretar de stat la Ministerul Finanțelor, au efectuat o vizită la Universitatea din Iași, pentru a verifica veridicitatea situației prezentate. Cei doi reprezentanți ai Guvernului au considerat că nu se pot lua bani din fondul de construcții. A fost acceptată hotărârea ca profesorii și restul personalului să primească anticipat salariile pentru trei luni. Suma retribuită urma să le asigure strictul necesar pentru perioada șederii în refugiu.

O altă problemă cu care s-a confruntat conducerea Universității a fost aceea a spațiului destinat funcționării. Reprezentanții garnizoanei locale au mutat Universitatea din liceul Maylat, liceu destinat numai instituției ieșene, în alte locații improprii desfășurării activităților ei. În urma acestei mutări, s-a solicitat autorităților locale asigurarea pazei bunurilor evacuate forțat din liceul Maylat. Pentru că nu puteau asigura paza, acestea au hotărât ca sediul să fie mutat în clădirea liceului teologic din Alba Iulia. Tot la Alba Iulia, conform hotărârilor de guvern, au fost evacuate și bunurile din căminele studențești.

O parte din bunurile din patrimoniul instituțiilor evacuate a fost distrusă în perioada cât acestea au funcționat în refugiu. Din cauza unei astfel de situații, rectoratul universității ieșene a solicitat Guvernului, în luna iulie 1944, tragerea la răspundere a personalului care avusese în pază bunurile. Pentru stabilirea vinovaților a fost înființată o comisie.

Reprezentanții Fundației Regale Ferdinand I au solicitat Ministerului Culturii să facă demersurile necesare pentru ca C.F.R. să le pună la dispoziție vagoanele pentru evacuarea bunurilor care le aparțineau. Din lipsa mijloacelor de transport, a fost evacuată numai o parte din fondul de carte și din mobilier.

În haosul care se instalase în oraș, s-a încercat, fără a se reuși, însă, devastarea sediului Fundațiilor Regale⁹. Pentru a nu se mai repeta astfel de situații, Prefectura a luat decizia ca Jandarmeria să intensifice controalele în preajma Fundațiilor Regale, a Universității și a altor obiective culturale.

---

⁸ *Ibidem*, f. 589.

⁹ ANIC, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 38/1944, f. 80.

Printre instituțiile evacuate a fost și Inspectoratul Școlar Iași, a cărui reședință a fost mutată în județul Argeș, la Liceul Teoretic de Băieți¹⁰.

La începutul lunii iunie 1944, reprezentanții Liceului Negruzzi au fost convocați la comisia de recensământ și evacuare a populației din municipiul Iași. Profesorii diriginți întocmiseră încă de la sfârșitul anului 1943 „chestionare privind condițiile în care elevii urmau să se evacueze”¹¹. În urma deciziei autorităților centrale de a evacua instituțiile statului din fața înaintării armatelor sovietice, liceul a fost mutat în județul Severin. Din informările transmise Inspectoratului Școlar Iași reieșea că, din lipsa mijloacelor de transport, unitatea școlară nu a putut evacua toate bunurile aparținătoare. Conducerea liceului arăta că reușise evacuarea arhivei, a fondului de carte al bibliotecii, a obiectelor din laboratoare etc. Deși Inspectoratul Iași era evacuat în județul Argeș, iar liceul în județul Severin, la Balint, pe parcursul anului 1944, reprezentanții instituției au trimis inspectoratului situația bunurilor evacuate și valoarea lor. Suma totală a bunurilor pe care liceul reușise să le evacueze, conform unui raport trimis Inspectoratului Școlar, la data de 26 septembrie 1944, era „de 13.250.000 de lei”¹². Ca și în cazul Universității, conducerea Liceului Negruzzi a solicitat ministerului ca „elevii bursieri evacuați să aibă un mic internat la Lugoj, ei urmând cursurile liceului C. Brediceanu din localitate”¹³. Conform declarației directorului liceului Negruzzi, doar o parte dintre profesori se evacuasera în aceeași localitate cu liceul, alți profesori și angajați ai instituției fiind evacuați în alte localități.

La revenirea din evacuare, începând cu anul 1945, s-au demarat lucrările de reparare a clădirii liceului, clădire care fusese arsă în întregime în timpul bombardamentelor. Directorul înștiința ministerul de resort că „în urma sprijinului primit vom putea repara și ține cursurile liceului nostru în o parte din clădirea din strada Toma Cozma numărul 4, rămânând ca internatul să funcționeze în clădirea din strada Palat numărul 1, neîncăpătoare și pentru cursuri”¹⁴.

Evacuarea Universității ieșene, o instituție de mare importanță națională, a reprezentat o încercare foarte dificilă pentru autoritățile vremii. În acest caz, urma să fie evacuat întregul corp profesoral, familiile lor, personalul ajutător, administrația etc. Totodată, trebuiau evacuate toate dotările specifice unei asemenea instituții: laboratoare, ateliere tehnice etc. și materialele din dotarea acestora. O problemă delicată și complicată era aceea a evacuării tuturor cărților de care beneficiau bibliotecile diferitelor facultăți. Evacuarea atâtor persoane și a numeroaselor bunuri materiale de care dispunea Universitatea ieșeană era foarte complicată și complexă, iar transportul oamenilor și a zestrei materiale însumau responsabilități neobișnuite.

În plus, evacuarea nu se încheia în momentul ajungerii în localitatea de destinație, iar la sfârșitul războiului, întregul cortegiul de oficialități trebuia reluat de la capăt, în sens invers.

---

¹⁰ Vezi referințe despre perioada refugiului instituțiilor culturale din Iași în județul Argeș și la N. Ionuț Gherghina, *Istoria bombardamentelor anglo-americeane asupra fostelor județe Argeș și Muscel 1943-1944*, Pitești, 2002.

¹¹ I. Agrigoroaiei, Gh. Iacob, *Istoria Liceului Internat „Costache Negruzzi” (1895-1995)*, Iași, 1995, p. 50.

¹² *Ibidem*, p. 52.

¹³ *Ibidem*, p. 53

¹⁴ *Ibidem*, p. 57.

Pe lângă Universitate, au fost evacuate și alte instituții de învățământ superior, precum licee, școli profesionale, muzee etc.

Evacuating the cultural institutions from the county of Iași (1944) *

Abstract

Based on several archival funds within the Central Historical Archives and the Regional Department of the National Archives of Iasi, the paper succinctly presents the evacuation process that, beginning with March 1944, the cultural institution from the former department of Iasi were submitted to. The focus is on the efforts made by the central and local authorities of the time during the evacuation operations of institutions such as “Alexandru Ioan Cuza” University and “Costache Negruzzi” Boarding High School. The two prestigious cultural institutions of Iasi, together with archival funds and museum collections of Iasi were to be evacuated in the southern side of the country (county of Arges) and Transylvania (county of Alba).

---

* Rezumat tradus de Simona Postolache.